

A magyar *fel* igekötő és a mandarin *shang* iránykiegészítő grammatikalizációs folyamatának kontrasztív vizsgálata

A grammatikalizáció folyamata kognitív alapjaira Heine és Kuteva (2002) világítanak rá, különös tekintettel arra, hogy a konkrét fogalmak gyakran újrafelhasználásra kerülnek absztrakt grammatikai jelentések megjelenítésére, megerősítve a grammatikalizáció mint kontextus által indukált folyamat kognitív megközelítését. A folyamatot általában két fő mechanizmus jellemzi: a szemantikai „gyengülés” / „kifakulás”, amely a lexikális tartalom fokozatos elvesztésével jár, valamint a formai változások, mint az újraértelmezés és a fonológiai redukció. Dér (2013) kiemeli, hogy a grammatikalizáció nem pusztán strukturális vagy szemantikai változás, hanem specifikus szemantikai változás és kategóriaváltás kombinációja.

Tanulmányom célja a magyar *fel* igekötő és a mandarin *shang* iránykiegészítő (alapjelentése: *'felfelé'*) grammatikalizációjának kontrasztív vizsgálata. A kontrasztív elemzés során vizsgálom, hogy a két elem grammatikalizációja milyen hasonlóságokat és eltéréseket mutat a szemantikai funkcióikban.

A magyar *fel* igekötő lativusragos határozószókból keletkezett, amely felfelé irányulást fejezett ki, s szabad határozós szerkezetet alkot az igével. A grammatikalizáció folyamatában alakrövidülésen ment keresztül: az *-é* lativuszrag előbb lokálisan megrövidült, majd a kétnyíltszótagos tendencia miatt eltűnt. A XIV. század körül a határozószókból fokozatosan igekötővé vált, amely térbeli emelkedést, felfelé irányulást, felülre kerülést, valaminek az elérését, illetve egy cselekvés kezdetét vagy befejezését fejezi ki (D. Mátai 1991: 433, Fazakas 2007: 33, TESz.: 869). Ezen felül metaforikus jelentésekkel is bővült, például a fejlődés vagy pozitív állapotváltozás kifejezésére (pl. *feljavul*), ahol a felfelé mozgás az állapot javulását jelképezi (Szili 2009: 177-178).

A *shang* iránykiegészítő irányult mozgást jelölő igéből származik. Az ókínai szövegekben a *shang* különböző szófajokban (főnév, névutó, ige) jelent meg, mindig valamilyen magasabb rangot, pozíciót vagy felfelé mozgást jelölve. (Xiao 2009: 52, Hou 2017: 58). A Keleti Han-kor (i. sz. 25–220) után egyre inkább összetett

igeszerkezetek részévé vált. Például a 跳上 (tiào shàng – 'felugrik') kifejezésben a *shang* a mozgás felfelé irányultságát jelöli (Liu 1998: 2). Az irányjelölésen kívül, a grammatikalizáció során az eredményjelölő szerepe is kialakult, pl.: 关上 guān shàng – 'becsuk'. Idővel az állapotjelölés funkciója is megjelent, amely egy cselekvés kezdetére vagy folytatására utalhat: „哭上” (kū shàng – 'sírni kezd') (Kang 2011).

Összegzésként: a magyar *fel* igekötő és a mandarin *shang* iránykiegészítő grammatikalizációja bár hasonló folyamatot mutat, eltérő utakon haladtak. A *fel* határozószóból indulva vált igekötővé, amely során alaki változások – különösen fonológia redukció – figyelhetők meg. Ezzel szemben a *shang* esetében elsősorban szemantikai „gyengülés” ment végbe, amely során az irányult mozgást jelölő eredeti igei funkció elveszett, s az elem fokozatosan iránykiegészítővé vált. A grammatikalizáció folyamán mindkét elem absztraktabb jelentésekkel bővült, de eltérő mechanizmusok révén. A kontrasztív vizsgálat rávilágít arra, hogy a hasonló grammatikalizációs mechanizmusok hogyan eredményeztek funkcionális különbségeket a két nyelvben, hangsúlyozva a nyelvi változás univerzális tendenciáit és nyelvspecifikus megoldásait.

Bibliográfia

- D. MÁTAI MÁRIA 1991. Az *igekötők*. In: Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Akadémiai Kiadó, Bp. pp. 433-41.
- DÉR CSILLA ILONA 2013. *Mi számít grammatikalizációnak? Kísérlet a fogalom újradefiniálására*. In: FORGÁCS TAMÁS – NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VII.* Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 17–28.
- FAZAKAS EMESE 2007: A fel, le és alá igekötők használati köre a kései ómagyar kortól napjainkig. Erdélyi Tudományos Füzetek 260. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2007.
- HEINE, BERND – TANIA, KUTEVA 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOU, SUWAN 侯苏皖 2017. *Cong Weiyi Shijian Kan „Shang” de Yufahua*. (从位移事件看“上”的语法化) *Xiandai Yuwen* (现代语文), 10, 58–59.
- KANG JINTAO 康锦涛 2011. A study of the analysis and comparison of „shang/xia” in „V shang/xia”“V 上/下”中“上/下”的分析与比较研究. Jilin: Jilin University
- LIU, YUEHUA 1998. *Quxiang Buyu Tongshi* (趋向补语通释). Peking: Beijing Language and Culture University Press.
- SZILI KATALIN 2009. A *fel, le* és egyéb igekötős igék formai-szemantikai viszonyának kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 105: 175–188.
- TESz. - *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I.* főszerk.: Benkő L. Akadémiai Kiadó, 1970-1976.
- XIAO, PEIYI 萧佩宜 2009. 论汉语趋向动词“上”和“下”的语法化和语义不对称性. *Journal of College of Chinese Language and Culture of Jinan University (TCSOL Studies)*. 33 (1). 51–58.